

ЗА ЕТИМОЛОГИЯТА НА ТОПОНИМА КОЛЕНА

Тодор Енчев

На десет километра източно от Стара Загора се намира с. Колена¹. То лежи на южните склонове на Сърнена Средна гора, там, където се събират две малки реки – Коленска или Градишка, която събира водите си от местността Градец, и една малка речичка, идваща откъм село Люляк².

От жителите на с. Колена могат да се чуят различни обяснения, свързани с произхода на името на селото, като най-често срещаното е, че уж на това място били заклани много хора от турците по време на османското владичество. Следователно от глагола "коля" се е получило името "Колена". Разбира се, при тази версия се залага на близкото звучене между две думи, а не на някакво действително историческо събитие, както ще стане ясно по-долу.

Струва ми се, че може да се изгради много по-достоверна хипотеза за произхода на този топоним, ако се вземат под внимание изворите, с които разполагаме, географските особености и установените до момента археологически обекти в района.

Смятам, че името Колена може да се свърже много по-успешно с латинското *collinus*, което спада към групата на прилагателните от първо и второ склонение и получава наставките – *us*, *-a*, *-um*, тоест: *collinus*, *collina*, *collinum*. Това прилагателно е използвано и продължава да се използва за обозначаване на обект, който се намира близо до хълм или върху хълм. Оттук произлиза и съществителното *Collinus*, използвано за обозначаване на сграда, намираща се до или на Квириналския хълм в Рим.

Смятам, че в нашия случай името също произлиза от едно възвишение. Освен че селото лежи в полите на Средна гора и пред него се простира Тракийската равнина, на около километър южно от него се намира едно голямо възвишение, известно с името Медвен. То е част от Средна гора, тъй като от северозапад възвишението се свързва с най-южните ѝ склонове. Важно е да

се отбележи, че това високо възвишение леко навлиза в тракийската равнина и е лесно видимо и разпознавано от изток, юг и запад, като южният и източният му склон са доста стръмни. Погледнато от близо и далече от гореспоменатите посоки, то лесно може да бъде оприличено на самотен хълм (т.е. *collinus*), разположен в началото на Тракийската равнина. Дори ако се погледне от север, оттам, където хълмът се свързва със Средна гора, отново ще забележим, че възвишението стои някак самотно и като че ли няма връзка с полите на планината.

Що се отнася до археологическите обекти, смятам, че голяма роля за появата на топонима *Collina* имат пътищата, които минават около хълма Медвен и римската вила, за която ще стане дума по-долу. На първо място, трябва да се спомене, че от Берое тръгва античен път в източна посока, който минава през село Хрищене за Анхиало и Черно море (Soustal, 1991: 283). Във всички случаи този път минава покрай Медвен от северната му страна, през селата Колена, Дълбоки и Оряховица. Може би не е случайно, че и до днес местността северно от хълма Медвен се нарича *Стария друм*. От землищата на последните две села произлизат и две милиарни колони, които точно посочват трасето на пътя в този район (Герасимова-Томова, 1988: 29). Местността, която се намира непосредствено от изток на хълма, се нарича *Друма*. От с. Колена на север по един сравнително полегат склон се изкачва друг римски път³, вероятно разклонение на пътя Берое – Колена – Дълбоки. На 1 километър югоизточно от Колена са открити следи от павиран път, известен като *Санджака*, който минава през Колена, Люляк и излиза при Шаново (Soustal, 1991: 312).

Всички тези пътища минават в близост до гореспоменатото възвишение. Около него стават разклоненията и събирането на тези пътища и освен това то може да се забележи доста отдалече, ако се следват днешните пътища, които в общи линии повтарят античните и средновековни пътища. Считам, че този факт може би е от първостепенно значение за появата на топонима *Collina* в този район.

Може би една римска вила рустика, разположена между гореспоменатия хълм Медвен и местността Бакойчал в южния

край на селото, е първият конкретен обект, който получил наименованието *Collina*. Вилата е проучвана през петдесетте години на миналия век от проф. Венедиков, но за съжаление днес нямаме запазена никаква документация от тези разкопки. От вилата произлизат една цяла мраморна колона, която днес се намира в Старозагорския музей, и отделни мраморни блокове, разпръснати около самата вила. Видимата площ, която тя заема днес, може да се определи на около 1 декар, като в близост могат да се локализируют и други постройки, разположени в източна посока. Северозападно от вилата е установен късноантичен некропол, който попада в югозападния край на селото, като най-западните му части са били разрушени от изградения асфалтов път през четиридесетте години на миналия век. Доста гробове от този период са открити по същото време на около стотина метра северно от вилата, на територията на днешните сгради на земеделската кооперация. Случайни монетни находки в района на самата вила в района ориентировъчно ни насочват към периода IV – VI век.

От района на село Колена произлиза и една мраморна плоча с изображение на Атина, Хермес и Хефест (Кацаров, 1921: 147–51).

Би могло да се допусне, че на възвишението Медвен е могло да има някакво светилище например⁴, но в неговата почти най-висока част на южния склон е направена една постройка на Азотно-торовия завод, разположен южно от възвишението. Прокарвани са канали по самия хълм, в най-ниската му южна част е направено едно стрелбище и е опасан от асфалтов път. На североизточния склон е изградена и една асфалтова база. Така или иначе, археологически паметници или находки от този хълм засега липсват.

За първи път срещаме топонима *Κώλινα* в поемата на византийския поет Мануил Фил, който описва похода на Михаил Глава Тарханиот през 1277 – 1279 г., когато последният превзема и крепостта *Κώλινα* (ГИБИ, Т. X, XVII: 230). Конкретният текст е следният:

“Верρώ δέ τήν Κώλιναν εκ Βεαντίτζης,
Τά δύσμαχα φρούρια τών αλλοτρίων,
Αлер κατέσχεν ευχερώς ο γεννάδας”.

“Вероя пък [свидетелствува] за Колина
поради Вядица,
Непревзимаеми крепости на чужденците,
Които благородникът завладя лесно”.

Този извор говори и за несъстоятелността на преданието за изклани от турците християни като повод за наименоване на селището. Крепостта обаче се намира в местността Градец, навътре в Средна гора. Но от този период също има отделни находки и обекти в района на сегашното село, което говори за непрекъснато поселение в района. Върху тях няма да се спирам подробно.

От известните ни днес тракийски думи няма такава, която дори да е близка по звучене с предаденото ни от Мануил Фил *Κώλινα*. Също и в гръцки език липсва дума или даже корен, от който би могло да се извлече този топоним. Остава да приемем, че топонимът *Κώλινα*, предаден ни от Мануил Фил, на практика е непромененото латинско *Collina*, изписано с гръцки букви, като липсва само второто “l”.

Като се вземат предвид гореспоменатите факти, може да се заключи, че топонимът *Колена* произлиза от латинското *Collina* благодарение на обстоятелството, че от една страна, римските пътища от района преминават край хълма Медвен, както стана вече дума, а от друга страна, в близост до него се намира римска вила рустика и вероятно някакво селище, които са получили това название.

Подобна практика в римската империя – за даване имена на селища въз основа на природните особености на конкретния район, не е рядка. От територията на България много показателен пример е името на гр. *Монтана*, което произлиза от *montanus*, -а, -um, т.е. планински, -а, -o⁵. В нашия случай имаме *collinus*, -а, -um, което означава хълмов, -а, -o.

Това име остава непроменено чак до османските завоевания на Балканите, когато срещаме името *Гьоле* в един османотурски

документ от 1692 година⁶. Напълно вероятно е, паралелно с *Гьоле* в употреба да е било и *Кьоле*, понеже по-късно, през XIX век, срещаме и този топоним (Койчева, 1970:291), а паралелно с него и *Колена* (Кънчев, 1983: 252). Несъмнено, топонимът *Гьоле/Кьоле* е произведен на *Collina/Κώλινα*. При това със сигурност можем да кажем, че топонимът *Колена* бил употребяван паралелно с османския топоним, след като се е запазил до XIX век и след Освобождението веднага е възстановен. Това означава, че в този район е имало постоянно българско население, което употребявало и запазило това име. Логично е в официален османотурски документ селото да бъде наречено *Гьоле/Кьоле*, а не *Колена*. Смятам, че доказателството за тази паралелна употреба на османотурското *Гьоле/Кьоле* и латинското по произход *Колена* в периода на османското владичество е промяната на звука [i] в [e], която настъпва в топонима *Колена*: *Kolīna* → *Kolēna*. Тази промяна станала под влияние на звука [e] в османотурското *Гьоле/Кьоле*. Така влиянието на двете османотурски форми дава на топонима *Колена* настоящото звучене, т.е. *Колена*. Тук имаме и един случай, при който османските турци не променят името на завладяното селище, а го произнасят съобразно фонетичните особености на своя език – нещо, което се е случвало значително по-рядко⁷.

След като Мануил Фил предава непромененото латинско *Collina* с гръцки букви (*Κώλινα*) в края на XIII в., смятам, че топонимът остава непроменен от Късната античност, когато се появява, чак до XIV – XVв., когато под влияние на турския език [i] преминава в [e] и така се осъществява промяната в паралелно употребяваното *Колена*, за да се стигне до днешната форма *Колена*.

БЕЛЕЖКИ

¹ Библиографията за с. Колена и публикациите, в които се споменава селото и районът около него, са следните:

Извори: ИБИ XXII, (ГИБИ,Х), Мануил Фил, XVII, 235, БАН, С., 1980, ф. 93, арх. № 156 – непубликувано, Ор. Отдел на НБКМ, според **Василка Койчева**. Народностният облик на Старозагорската Каза около средата на XIX в., ИБИД. Т. XXVII, С., 1970, с. 290, 291. Поп Минчо Кънчев, Видрица, София, 1983, с. 252.

Литература: **Иречек, Константин**. Пътувания по България, С., 1974, с. 223; **Златарски, В.** История на Българската държава през средните векове. Т. III, 1972, с. 563, фототипно издание; **Кацаров, Георги**. Антични паметници из България. ГНМ III, 1921, 147–151; **Миков, Васил**. Предисторически селища и находки в България. Материали за археологическата карта на България, кн. VII. С., 1933. **Бурмов, Ал.** История на България през времето на Шишмановци. – ГСУИФФ. Т. XIV (1946/47)с. 224; **Георгиев, Георги**. Енеолитното селище до с. Колена, Старозагорско, РП I, 1948, 63–74; **Делирадев, Павел**. Принос към историческата география на Тракия. Т. 1, 1958, с. 352. **Коледаров, Петър**. Политическа география на средновековната българска държава. Т. 2, 1186 – 1396, БАН, с. 77. **Детев, Петър**. Стратиграфия на селищните могили в Южна България. – ГПлНМ, V, 1963, с. 5–25; **Койчева, Василка**. Народностният облик на Старозагорската Каза около средата на XIX в., ИБИД. Т. XXVII, С., 1970, с. 281. **Ангелов, Димитър., Б. Чолпанов**. Българска военна история от втората половина на X век до втората половина на XV в. БАН, 1989, с. 119. **Попов, Атанас**. Крепости и крепостни съоръжения в Крънската средновековна област, С., 1982, 106–108; **История** на България. Т. III, С., 1982, с. 285. *Tabula Imperii Byzantini 6, Thrakien, (Thrake, Rodope und Haimimontos) von Peter Soustal, Verlag der Osterreichischen Akademie der Wissenschaft, Wien, 1991., с. 312.*

² Това име последното село носи само от няколко десетилетия. Преди това то се наричаше Нова Махала и под това име може да се открие в специализираната литература. Предходните имена на селото са: през XVI в. – Ердаган, през XVII в. – Йенидже, преди Освобождението – Ени махале. Цит. по **Койчева, Василка**. Цит. съч., с. 288.

³ Този път не е описан в литературата, но много голяма част от него е запазена и до днес.

⁴ Тази идея ми бе подсказана от проф. К. Попконстантинов, за което му благодаря. Въпреки че засега няма никакви свидетелства за подобно съоръжение, ако се обстрахираме от споменатата плоча с неизвестно местонахождение, смятам, че тази хипотеза е много вероятна.

⁵ Изказвам своята благодарност на проф. дфн Димитър Бояджиев от Софийския университет, който ме насочи към този паралел и подкрепи моята хипотеза по време на конференцията.

⁶ Ор. Отдел на НБКМ, f. 93, арх. № 156 – непубликувано. Според Василка Койчева, Народностният облик на Старозагорската каза около средата на XIX в., ИБИД, Т. XXVII, (1970), с. 290–291.

⁷ Мисля, че в тази насока може да се работи още и да се потърсят подобни паралели. Като пример би било интересно да се изясни дали

името на с. Батканлий, Старозагорско, днес променено, има турски или български произход.

ЛИТЕРАТУРА

Герасимова-Томова 1988: Герасимова-Томова, В. Три латински надписа от с. Дълбоки, Старозагорско. – ИМЮИБ, 1988.

Кацаров 1921: Кацаров, Г. Антични паметници из България. – ГНМ III, С., 1921.

Койчева 1970: Койчева, В. Народностният облик на Старозагорската Каза около средата на XIX в. – ИБИД. Т. XXVII, С., 1970.

Кънчев, Поп Минчо. 1983: Кънчев, Поп Минчо. Видрица, С., 1983.

Фил 1980: Фил, М. ИБИ XXII, (ГИБИ, X), XVII: 235, БАН, С., 1980.

Soustal 1991: Soustal, P. Tabula Imperii Byzantini 6, Thrakien, (Thrake, Rodope und Haimimontos), Verlag der Osterreichischen Akademie der Wissenschaft, Wien, 1991.

